

Тетяна Радзівіл,
Здобувач аспірантури
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

***Анотація.** У своїй статті автор розкриває питання особливостей навчання музики молодших школярів у сільській школі. Називає причини труднощів та дій, направлених на вдосконалення цього процесу.*

***Ключові слова:** навчання музики молодших школярів, сільська школа.*

Особливості навчання музики молодших школярів у сільській школі

Важливим завданням розвитку освіти України в ХХІ ст. є формування цілісної, всебічно розвиненої особистості шляхом створення системи безперервного навчання і виховання підростаючого покоління. Державна національна програма «Освіта» закликає до створення в державі таких умов, які можуть задовольнити освітні і виховні потреби. Це стосується як міських, так і сільських шкіл.

Теорія та практика педагогічної освіти все більше накопичує певний досвід, який охоплює організацію навчання і виховання у початковій школі (М. Богданович, М. Бурда, Л. Коваль, О. Савченко, Б. Друзь, М. Левшин та ін.), зокрема, пошуки шляхів удосконалення навчального процесу в сільській школі (І. Бех, В. Мелешко, Р. Охрімчук, В. Хрущ та ін.).

На підсумковому засіданні колегії МОН України стверджувалося, що «актуальними сьогодні є проблеми доступності, якості, ефективності освіти для села» [3, 6].

Нестандартні умови функціонування сільської школи вимагають пошуку відповідних форм, методів і прийомів роботи із школярами та засобів, які допоможуть так організувати навчально-виховний процес, щоб позитивно використати ці умови. Як наголошував міністр освіти і науки України С. Ніколаєнко, «треба відходити від традиційних форм навчання, в основі яких –

елементи насилля над дітьми. Для вчителя має стати прописною істиною: щоб учень прагнув учитися, вмів володіти знаннями, його необхідно зацікавити. Втрата частиною дітей мотивації до навчання, зацікавленості в результатах – камінь спотикання на шляху до якісної освіти» [3,7].

Початкова ланка в освіті відіграє важливу роль. Вона є фундаментом подальшого навчання, який закладає в дітей глибокі і міцні знання, певний рівень вихованості. «У початковій школі в дитини формуються навчальні навички й уміння, розвиваються форми наукового, теоретичного мислення, закладаються передумови самостійної орієнтації у навчанні, повсякденному житті. Навчальна діяльність (оволодіння новими знаннями, уміннями розв'язувати різноманітні завдання, радість навчального співробітництва, прийняття авторитету вчителя) є провідною у цей період. Молодший школяр як суб'єкт навчальної діяльності розвивається і формується у ній, засвоюючи нові способи аналізу, синтезу, узагальнення, класифікації» [1, 256]. Головною рушійною силою навчальної діяльності школяра є допитливість, яку педагог повинен стимулювати, підтримувати та заохочувати.

«Фактором готовності дитини до школи є: її загальний фізичний розвиток, володіння достатнім обсягом знань, навичками самообслуговування, культури поведінки, спілкування, елементарної праці; володіння усною мовою; здатність до оволодіння письмом (розвиток дрібних м'язів руки); уміння співробітничати і бажання вчитися. Інтелектуальні, особистісні, діяльнісні якості, які необхідні школяреві, формуються від народження. Від рівня сформованості цих якостей значною мірою залежить входження дитини у шкільне життя, ставлення до школи, успішність, включеність у навчальну діяльність» [1, 255].

Однією з ланок початкової освіти є музична освіта. Метою музичної освіти в початковій школі є формування основ музичної культури учнів як важливої і невід'ємної частини їхньої духовної культури. Змістове наповнення програми передбачає формування в учнів світоглядних, ціннісно-орієнтаційних, навчально-пізнавальних, творчо-діяльнісних, комунікативних компетентностей, що досягається через сприймання та інтерпретацію творів народного і професійного

музичного мистецтва, оволодіння досвідом художньо-практичної діяльності, розвиток творчих здібностей, потреби у міжособистісному спілкуванні та спілкуванні з творами музичного мистецтва.

Навчальна програма з музики для початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів ґрунтується на таких **принципах** музичної педагогіки: орієнтації на духовний розвиток особистості засобами музичного мистецтва; зв'язку музики з життям; опори на три типи музики – пісню, танець марш; активізації музичного мислення; єдності емоційного і свідомого, художнього і технічного; взаємодії мистецтв; особистісно-діяльнісного підходу, визнання самотності й самоцінності особистості учня.

Програма першого класу розкриває емоційний зміст музики, характер творів різноманітних жанрів; допомагає учням розпізнавати життєвий зміст музичних творів, виділяти в них ознаки зображальності; на доступних і захоплюючих зразках ознайомлює з виразально-зображальними засобами музичної мови, через залучення учнів до різноманітної музичної діяльності закладає основи елементарних виконавських умінь і навичок.

Осягнути та реалізувати завдання навчальної програми в повному обсязі і на високому рівні з легкістю можуть ті діти, які мають хорошу музичну підготовку за програмою дошкільних закладів. В сільських школах таких першокласників – одиниці. Тому важливою проблемою сільської школи є відсутність у значної частини дітей, які приходять до першого класу, музичної підготовки за програмою дошкільних закладів.

Діти, які відвідували міський дошкільний заклад мають вже деякий досвід спілкування з музикою: участь у музично-педагогічному процесі; бажання слухати і порівнювати різні за характером музичні твори, розрізняти засоби музичної виразності (темп, динаміка) та звучання близьких за тембром музичних інструментів; бажання разом радіти та співпереживати; здатність захоплюватися співами, танцювально-ігровою діяльністю, грою на музичних інструментах, отримувати задоволення від власної діяльності. Таким дітям набагато легше осягнути та реалізувати завдання навчальної програми, тому що заняття з музики

у початковій школі є нічим іншим, як продовженням музичних занять дошкільного закладу, тільки на більш вищому щаблі.

Що ж стосується сільських шкіл, то більшість дітей дошкільного віку розвивається в родинях, а ті, хто відвідували дошкільний заклад, теж не мають досвіду спілкування з музикою на потрібному рівні, тому що дипломованих музичних керівників та вчителів музики в сільських дошкільних закладах та школах не вистачає, от і доводиться звертатися вихователям дитсадків та вчителям школи до місцевих музикантів-самоуків, щоб проводити різні свята під супровід музичного інструменту, а про систематичні заняття з музики мова взагалі не йде. І справа не в тому, що дипломованих фахівців немає, а в тому, що для їх професійної діяльності не створені умови. Не кожен молодий дипломований фахівець фінансово може дозволити собі придбати комплекти портретів композиторів, творчість яких вивчається у школі; комплекти фонохрестоматій для слухання музики, якої вимагає програма; малюнків із зображеннями картин природи, життя і діяльності людей; інших засобів та наочності для проведення уроків музики на високому професійному рівні. А без цього методичного забезпечення взагалі немає сенсу йти працювати з дітьми, тому що потрібного результату не досягнеш, то, зрозуміло, і задоволення від таких уроків не отримає ні вчитель, ні учні. Для деяких сільських шкіл музичні інструменти такі, як баян, акордеон чи фортепіано, – це нездійсненна мрія, тому вчителям музики доводиться користуватися власними інструментами, якщо вони такі мають.

На уроках музики вчитель повинен розвивати в дітей культуру сприйняття музики, літератури, живопису, вводити їх у світ добра і краси, відкривати в музиці животворне джерело людських почуттів. Музика – один із найважливіших засобів виховання підростаючого покоління і, як усі інші види мистецтва, відтворює різноманітні явища дійсності, збагачує учнів новими думками, почуттями, розширює їх кругозір. Нині музика (переважно естрадна, надто гучна) звучить повсюди. Однак, слухати музику по телевізору чи радіо – це одне, а от навчитися вслухатися в музику, чути її, розуміти і любити – це зовсім інше. Теперішній

першокласник сільської школи приходять практично без музичних знань, умінь і навичок (хоч від природи може бути дуже музично обдарованим), тобто починає вивчення музики з самого початку.

«У дошкільника парадоксально поєднуються низький рівень інтелектуальних можливостей (відсутність наукових знань) і високий рівень пізнавальних потреб» [1, 255]. Педагог повинен цим скористатися і правильно організувати навчальну діяльність молодших школярів, щоб допомогти їм усвідомити свої інтелектуальні можливості. З цією метою повинен використовуватися діалог учителя з учнем, спонукання думати над багатьма питаннями, що викликають зацікавленість. «Учні повинні переконатись, що, відповідаючи на них, вони нічим не ризикують: за вдалу відповідь їх очікує похвала («Молодці!», «Правильно», «Ви мене переконали» тощо), за іншу – заохочення, підтримка. У процесі такої діяльності учні послідовно наближаються до мети, досягають її – з допомогою розмірковування засвоюють нове теоретичне знання. Стимулюють цей процес запитання вчителя, які збуджують зацікавленість, налаштовують на пошук, пізнавальну активність на уроці» [1, 256]. Тому педагог повинен створити такі умови на уроці, щоб учень не боявся висловлювати свою думку, зображувати своє бачення на малюнках, сміливо брати участь у обговоренні питань. Дуже доречно і продуктивно, коли вчитель ставить себе на один рівень з учнями і зацікавлено обговорює з ними конкретні питання.

Молодші школярі, які не мають музичної підготовки за програмою дошкільного закладу, потребують не розповіді та пояснення, що передують слуханню музики, а бесіди, завдяки якій буде створений художній образ. Наприклад, в програмі з музики для першого класу в орієнтовних творах для сприймання є музичний твір Мераба Парцхаладзе «Осінній дощик». В бесіді з учнями потрібно словесно змалювати картинку природи, щоб учні змогли порівняти її з музичним твором і прийти до висновку, що музичні звуки здатні передавати явища природи. Для цього треба дати відповіді на такі запитання: Чи бачимо ми на небі сонечко восени, коли іде дощик? (Не бачимо, воно ховається за хмарами). Яке небо восени? Голубе чи сіре, веселе чи похмуре? (Сіре і похмуре).

Який вітерець восени? Теплий чи холодний? Добрий чи суворий? (Холодний і суворий). Якщо з дерев облетіло листячко, висохла травичка, зів'яли квіточки, не чути дзвінкого співу пташок, – нам весело? (Сумно). А в яку пору року це буває? (Восени). А який тоді за характером осінній дощик? Веселий чи сумний? (Сумний).

Звичайно, відповіді учнів можуть бути зовсім різні, але під час бесіди педагог повинен скористатися малюнками із зображенням пізньої дощової осені, щоб допомогти дітям висловити свої думки. Після бесіди учні уважно прослухають музичний твір «Осінній дощик» і розкажуть про свої враження. Кожен охочий може вдома намалювати свій «осінній дощик».

Крім того, на кожному уроці доцільно проводити короткі музичні ігри для того, щоб учні навчилися концентрувати свою увагу та розрізняти музичні фрагменти: за темпом (повільно чи швидко). Під час звучання повільної мелодії учні піднімають руки догори і під музику нахиляють їх вправо – вліво, а під час звучання швидкої мелодії учні плескають в долоні; за динамікою (голосно чи тихо). Під час звучання голосної мелодії учні плескають в долоні, а під час звучання тихої мелодії підносять вказівний палець руки до рота і промовляють: «Цс-с-с».

Кожну гру треба проводити протягом кількох уроків, потім проводити іншу протягом кількох уроків, з часом музичні ігри треба ускладнювати. Використовувати можна невеликі музичні фрагменти (8 – 16 тактів). Все залежить від рівня розвитку учнів і від того, наскільки швидко вони засвоюють попередній матеріал. Ускладнювати музичні ігри можна до 5 і більше фрагментів (виконувати по 8 – 16 тактів, щоб в учнів підсвідомо сформувався відчуття завершеності). Наприклад, марш. Учні марширують; гопак. Виконують рухи українського танцю за бажанням і по можливості; вальс. Кружляють; колискова. Стоячи на місці, руки складають долонями всередину, схиляють голову і закривають очі, ніби сплять; дощик. Ховаються від дощу, повертаються на свої місця. Музичні фрагменти треба виконувати в будь-якому порядку, а учні повинні правильно визначити музичний фрагмент і виконувати рухи.

Що ж стосується вивчення пісень, то залежно від змісту і характеру пісні можна виконувати танцювальні рухи на програш між куплетами пісні («Ой заграйте, дударики» А. Філіпенка) або інсценізувати зміст пісні (українська народна пісня «Два півники», «Веселий музикант» А. Філіпенка) та ін.

Кожен інший перший клас обов'язково відрізняється від попереднього, тому досвідчений педагог повинен відчувати слабку ланку і працювати в тому напрямку, щоб всі ланки ланцюга працювали як один злагоджений механізм. Вчитель музики повинен працювати на уроці не тільки з усім класом, а й бачити окремо особистість в кожному учні і розвивати її.

Коли педагог любить дітей, любить і професійно володіє своїм предметом, то і учні будуть любити педагога і будуть любити його предмет, а їхня творча співпраця досягне великих результатів.

Звичайно, не кожна дитина може стати професійним музикантом (а це і не потрібно), але маючи хорошого педагога, вона збагатить свою духовну культуру: оволодіє знаннями про основні види та жанри музичного мистецтва з проведенням паралелей з іншими видами мистецтва; накопичить художній досвід, сформує музичне мислення та здатність до художньо-музичного пізнання дійсності; набуде елементарних умінь та навичок художньо-творчої діяльності.

Отже, молодший школяр все бачить і оцінює по-своєму, міркує по-своєму, тому педагог повинен створити такі умови на уроці, щоб учень став не глядачем навчального процесу а його актором і співавтором. Молодший школяр за підтримкою педагога повинен навчитися висловлювати власну думку, зображувати власне бачення явищ природи та діяльності людини в малюнках, сміливо брати участь у обговоренні питань і робити висновки. А педагог, працюючи з усім класом, повинен виховати в кожній дитині особистість, здатну до співпраці і власного розвитку.

Література

1. Савчин М. В. Педагогічна психологія: Навчальний посібник. – Київ, 2007.
2. Програми для середньої загальноосвітньої школи: 1 – 4 класи. - Київ, 2006.

3. Підсумкова колегія МОН. Освіта в інноваційному поступі суспільства. Тези доповіді Міністра освіти і науки України Станіслава Ніколаєнка на підсумковій колегії МОН України 17 серпня 2006 р. // Освіта України – 2006. – № 60–61.
4. Єлагіна Л. М. Музика. Програма і методичні рекомендації до уроків у 1 – 4 класах: Посібник для вчителя. – Харків, 2004.
5. Островський В. М., Сидір М. В. Уроки музики. 1 – 4 класи. Посібник для вчителя. – Тернопіль, 2004.
6. Гумінська О. О. Уроки музики в загальноосвітній школі: Методичний посібник. – Тернопіль, 2005.

***Аннотація.** В своей статье автор раскрывает вопросы особенностей обучения музыке младших школьников в условиях сельской школы. Называет причины трудностей и действия, направленные на усовершенствование этого процесса.*

***Ключевые слова:** обучение музыке младших школьников, сельская школа.*

***Annotation.** In the article the author reveals the problem of peculiarities of teaching music in a village elementary school. The reasons of difficulties and actions directed at the development of the teaching process are also presented in the article.*

***Keywords:** teaching of music of junior schoolchildren, rural school.*